

N.M. Kuchynova. Psychological features of marketing specialists' professional thinking. This article presents investigation of the problem of marketing specialists' professional thinking and considers different approaches to the definition of professional thinking in psychology. On the basis of content analysis this research paper defines professional thinking as an essential component of a specialist's profession skill, which provides successful realization of professional tasks, making of original decisions in a certain area of activity, and which implements a person's competence under conditions of his/her professional growth.

The author reveals the special aspects of marketing activity, as well as a marketing specialist's qualities of psychological significance: creativity, curiosity, vivid imagination, observation, communication skills, ability to make decisions in unusual situations, developed intuition etc.

This article highlights the components of a marketing specialist's professional thinking: motivational (a person's perception of his/her choice of profession, readiness to upgrade his/her level of proficiency and willingness for self-improvement); informative (describes the level of professional skills); reflective (a person's ability to analyze his/her activity); creative (ability to find special and original solutions for professional tasks). The paper reveals the psychological features a marketing specialist's professional thinking: analyticity, strategic importance, integrity, consistency, ergonomical characteristics, creative insight, inventiveness and creativity.

Key words: professional thinking, marketing activities, marketing specialist, psychological characteristics of professional thinking, creative thinking.

Отримано: 11.01.2014 р.

УДК 159.94:343.9-057.163

А.Є. Левенець

БАЗОВІ МОДЕЛІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

А.Є. Левенець. Базові моделі копінг-поведінки та механізми психологічного захисту працівників Державної кримінально-виконавчої служби. Стаття присвячена аналізу використання в діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби трьох базових

моделей копінг-поведінки та виразності функціонування механізмів психологічного захисту. Встановлено, що адаптивна модель копіngu проявляється високим рівнем адаптації, самоприйняття, прийняття інших, емоційної комфортності, інтернальності; псевдоадаптивна – середнім рівнем адаптації, прийняття інших, прагнення до домінування та ескапізму; дезадаптивна – середнім рівнем адаптації, прийняття інших, інтернальності та ескапізму, середнім та низьким рівнем самоприйняття, прагнення до домінування та емоційним дискомфортом. Адаптивність реагування на стрес працівників ДКВС негативно пов'язана з використанням чотирьох механізмів психологічного захисту (витіснення, регресія, заміщення та компенсація).

Ключові слова: модель копінг-поведінки, механізм психологічного захисту, адаптація, працівники ДКВС, стрес.

А.Е.Левенец. Базовые модели копинг-поведения и механизмы психологической защиты работников Государственной уголовно-исполнительной службы. Стаття посвящена анализу использования в деятельности работников Государственной уголовно-исполнительной службы трех базовых моделей копинг-поведения и механизмов психологической защиты. Установлено, что адаптивная модель копинг-поведения проявляется высоким уровнем адаптации, самопринятия, принятия других, эмоциональной комфортности, интернальности; псевдоадаптивная – средним уровнем адаптации, принятия других, стремлением доминировать и эскапизмом; дезадаптивная – средним уровнем адаптации, принятия других, интернальности и эскапизмом, средним и низкими уровнями самопринятия и стремления доминировать и низким уровнем эмоциональной комфортности. Адаптивность реагирования на стрессе работников ДКВС негативно связана с использованием четырёх механизмов психологической защиты (вытеснение, регрессия, замещение, компенсация).

Ключевые слова: модель копинг-поведения, механизм психологической защиты, адаптация, работник ДКВС, стресс.

Постановка проблеми. Діяльність працівників Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) спрямована на захист суспільства від злочинців й піддається впливу низки стресових факторів (повсякденне спілкування з кримінальним контингентом, загроза бунтів та захоплення заручників, надзвичайна зарегламентованість діяльності та ін.). Тому питання, пов'язані з психологічним подоланням різноманітних життєвих труднощів фахівцями пенітенціарної системи, зокрема в професійній діяльності, заслуговує на підвищену увагу науковців.

В умовах стресу психологічна адаптації людини відбувається, головним чином, за допомогою двох видів механізмів: стрес-подолання (копінг-механізмів) та психологічного захисту. «Копінг» (від англ. «cope» – витримувати, долати) – ефектив-

не вирішення труднощів. Копінг-поведінкою визначають таку адаптивну форму активності, що підтримує рівновагу в проблемній ситуації; спосіб психологічної діяльності та поведінки, що виробляється свідомо та спрямований на подолання стресової ситуації. Психологічний захист – неусвідомлюваний психічний процес, спрямований на відгороження свідомості особистості від негативних переживань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусії з проблеми співвідношення копінг-поведінки й психологічних захистів тривають дотепер. Розмежування механізмів захисту й подолання являє собою значні методичні й теоретичні труднощі. Психологічний захист вважається внутріособистісним процесом, а подолання розглядається як взаємодія з навколишнім середовищем. Якщо копінг-поведінку визначають як довільні та свідомі дії, то психологічний захист – неусвідомленим процесом. Деякі автори вважають функціонування цих двох феноменів психологічної адаптації абсолютно незалежним один від одного, але в більшості робіт вони розглядаються як взаємопов'язані.

О.В. Лібин (1993) розглядає психологічні захисти й копінг-поведінку як два різні стилі реагування. Під стилем реагування розуміється параметр індивідуальної поведінки, що характеризує способи взаємодії людини з різними складними ситуаціями, що проявляються або у формі психологічного захисту від неприємних переживань, або у вигляді конструктивної активності особистості, спрямованої на вирішення проблеми. Стилi реагування є проміжною ланкою між стресовими подіями, що відбуваються, та і їхніми наслідками у вигляді, наприклад, тривожності, психологічного дискомфорту, соматичних розладів, що супроводжують захисну поведінку, або ж характерними для стрес-долаючої поведінки позитивними емоціями від вирішення проблем.

Р. Лазарус і Р. Плучик визначають подолання як усвідомлений варіант несвідомих захистів або усвідомлені поведінкові й інтрапсихічні зусилля з вирішення зовнішньо-внутрішніх конфліктів (Lazarus R.S., 1980; Plutchik R., 1984., 1979). В інших випадках механізми подолання вважаються родовим поняттям стосовно механізмів захисту й містять у собі як несвідомі, так і усвідомлені захисні техніки (Ulich D., 1969, 1982).

На думку Е.С.Романової і Л.Р. Гребенникової (1996), заслуговують на увагу запропоновані групою Р.Лазаруса параметри класифікації механізмів стрес-подолання та психологічних захистів і диференціації між ними. До них віднесені: 1) тимча-

сова спрямованість (захист, як правило, намагається вирішити ситуацію «тут і зараз», не пов'язуючи цю актуальну ситуацію з майбутніми ситуаціями); 2) інструментальна спрямованість (на оточення або на самого себе, як у випадку захисту); 3) функціонально-цільова значимість (чи має механізм функцію відновлення порушених відносин індивіда з оточенням або ж тільки функцію регуляції актуального емоційного стану, як у випадку захисту); модус подолання (пошук інформації, реальні дії або бездіяльність (захист)) [2].

Інтерес становить точка зору, згідно з якою в загальному континуумі психічної регуляції активності особистості копінг-стратегії відіграють компенсаторну функцію (коли складність задачі перевищує енергетичну силу звичних реакцій), а психологічні захисти становлять останній рівень в системі адаптації – рівень декомпенсації (коли вимоги ситуації сприймаються особистістю як непосильні, тоді подолання можливе тільки у вигляді психологічного захисту) [1].

При цьому існує декілька класифікацій щодо визначення ефективності дії копінг-поведінки та психологічних захистів: примітивні – складні, конструктивні – деструктивні; адаптивні, псевдоадаптивні та дезадаптивні [3] та ін.

Згідно концепції трьох базових моделей копінг-поведінки Н.О. Сироти, адаптивна модель копінг-поведінки спрямована на активне вирішення виникаючих проблем та пошук соціальної підтримки. Псевдоадаптивна модель подолання стресу представлена нестійкою мотивацією вирішення проблеми, застосуванням інфантильної поведінки та активності, що заміщується. Дезадаптивна модель копіngu визначається пасивністю та асоціальною спрямованістю дій в ситуації стресу.

В будь-якому випадку вивчення трьох базових моделей копінг-поведінки та застосування психологічних захистів працівниками пенітенціарної системи дозволить проаналізувати психологічні особливості соціально-психологічної адаптації цих фахівців до професійної діяльності.

Матеріали та методи. *Метою роботи* було з'ясування: 1) рівнів виразності компонентів соціально-психологічної адаптації у працівників ДКВС з різними моделями копінг-поведінки; 2) виразності психологічних захистів у працівників ДКВС з різними моделями копінг-поведінки.

Учасники. В дослідженні взяли участь 255 працівників кримінально-виконавчої служби 42 установ (персонал виправних колоній, виправних центрів, слідчих ізоляторів). Вибірка дослі-

дження представлена працівниками, що мають високу частоту взаємодії з засудженими (начальники відділень соціально-психологічної служби, оперуповноважені, інспектори відділу нагляду та безпеки).

Досліджувані працівники ДКВС були розподілені на три групи в залежності від показників базової моделі копінг-поведінки, що визначалась за методикою «Стратегії подолання стресових ситуацій (SACS)» С.Хобфолла згідно концепції Н.О. Сироти (1995) [3]: 1-а група – «адаптивна модель копінг-поведінки» (обирають в ситуації стресу асертивні дії, пошук соціальної підтримки і вступ у соціальний контакт) – 104 особи, 2-а група – «псевдоадаптивна модель копінг-поведінки» (обирають в ситуації стресу обережні, маніпулятивні та імпульсивні дії) – 86 осіб, 3-я група – «дезадаптивна модель копінг-поведінки» (обирають в ситуації стресу асоціальні, агресивні та дії уникання) – 65 осіб.

Для діагностики психологічних особливостей працівників ДКВС з різними моделями копінг-поведінки використовувалась: 1) «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс, Р. Даймонд), призначена для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних з нею рис особистості; 2) опитувальник «Індекс життєвого стилю» (Р. Плукер, Р. Келлерман, Р. Конте) – для вивчення структури захисних механізмів особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку дослідимо психологічні особливості працівників ДКВС за методикою соціально-психологічної адаптації (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні виразності складових соціально-психологічної адаптації працівників ДКВС з різними моделями копінг-поведінки

Показник	Рівень виразності	1-а група (%)	2-а група (%)	3-я група (%)	φ^* (1, 2)	φ^* (1, 3)	φ^* (2, 3)
Адаптація	Високий	52,88	36,05	26,15	2,03*	3,18**	1,21
	Середній	40,39	52,32	49,24	0,77	0,85	0,11
	Низький	6,73	11,63	24,61	0,98	3,19**	2,17*
Самосприйняття	Високий	74,04	55,81	27,69	2,32**	5,70***	3,36**
	Середній	18,27	36,05	38,46	2,43**	2,69**	0,38
	Низький	7,69	8,14	33,85	0,11	4,04**	3,76**
Прийняття інших	Високий	52,88	41,86	30,77	1,32	2,74**	1,43
	Середній	42,31	47,68	44,62	0,66	0,18	0,42
	Низький	4,81	10,46	24,61	1,31	3,77**	2,42**

Емоційна ком- фортність	Високий	47,11	48,84	9,30	0,10	5,67***	5,51***
	Середній	35,58	36,04	41,47	0,22	0,85	0,61
	Низький	17,31	15,12	49,23	0,44	4,28**	4,48**
Інтернальність	Високий	68,27	50,00	29,23	2,42**	4,98**	2,58**
	Середній	25,00	41,86	53,85	2,31**	3,75**	1,51
	Низький	6,73	8,14	16,92	0,39	1,96*	1,52
Прагнення до домінування	Високий	19,23	22,09	16,92	0,50	0,28	0,72
	Середній	44,23	55,82	41,54	1,56	0,35	1,74*
	Низький	36,54	22,09	41,54	2,17*	0,58	2,51**
Ескапізм	Високий	11,54	16,28	24,61	0,78	2,05*	1,25
	Середній	58,65	62,79	75,39	0,63	2,10*	1,43
	Низький	29,81	20,93	0	1,35	6,90***	5,37***

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Адаптація – це певні взаємовідносини індивіда з його оточенням, пристосування до навколишніх умов, що відбуваються на зразок процесів гомеостатичного врівноваження. Високий рівень *адаптації* обумовлює швидкість та адекватність реагування на зміни у навколишніх умовах, забезпечує пристосування до складнощів, що виникають під час роботи, в небезпечних умовах. Згідно даних табл. 1, високий рівень адаптації притаманний 52,88% працівників ДКВС з адаптивною моделлю копінг-поведінки, на відміну від фахівців з псевдоадаптивною моделлю – 36,05% (при $p \leq 0,05$) та 26,15% пенітенціаристів з дезадаптивною моделлю (при $p \leq 0,01$ при порівнянні з 1-ю групою).

Розвинені адаптивні навички є також запорукою психологічної стійкості працівника пенітенціарної системи, адже його професійна діяльність пов'язана з дією численних стрес-факторів. Окрім цього, адаптивні здібності допомагають працівнику ДКВС встановлювати конструктивні відносини з колегами по роботі, сприяють встановленню та підтримці нових контактів. Складнощі в пристосуванні до незнайомих умов, об'єктивності та швидкості оцінювання нової для себе ситуації, тобто низький рівень адаптації діагностовано лише у 6,73% пенітенціаристів з адаптивною моделлю копіngu на противагу 24,61% фахівців з дезадаптивною моделлю (при $p \leq 0,01$). У фахівців з псевдоадаптивною моделлю – 11,63% (при $p \leq 0,05$, в порівнянні з 3-ю групою).

Самосприйняття є одним із провідних елементів соціально-психологічної адаптації особистості. Прийняття людиною самої себе як повноцінної особи означає її психологічну зрілість та здатність адекватно оцінювати себе. Така позиція допомагає

людині саморозвиватися, ефективно функціонувати у сфері між-особистісних відносин, та в цілому почувати себе гармонійною особистістю. Самосприйняття допомагає людині виділяти в собі певні недоліки з метою їх корекції або усунення.

Навпроти, неприйняття себе може провокувати виникнення у людини постійного почуття незадоволення собою (низька самооцінка), психічне та емоційне напруження, бути причиною внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів. Проблеми в самосприйнятті можуть відбитися на якості виконання людиною своїх професійних обов'язків.

Було встановлено, що фахівцям з адаптивною моделлю копінг-поведінки притаманний найвищий рівень самосприйняття – 74,04% (на противагу 55,81% працівників з псевдоадаптивною моделлю, при $p \leq 0,01$ та на відміну від 27,69% пенітенціаристів з дезадаптивною моделлю, при $p \leq 0,001$). Також виявлені достовірні розходження за низьким рівнем самосприйняття між групами досліджуваних: у фахівців з адаптивною та псевдоадаптивною моделлю копінг-поведінки (відповідно 7,69% та 8,14%) на відмінну 33,85% працівників з дезадаптивною моделлю (при $p \leq 0,01$).

Наступним компонентом соціально-психологічної адаптації є здатність особистості приймати інших людей. Прийняття іншого припускає розуміння внутрішнього світу іншої людини, її поведінки, принципів, цінностей, життєвих орієнтацій. В даному процесі задіяні такі механізми сприйняття: ідентифікація, рефлексія, емпатія. Прийняти іншу людину означає розуміти її слабкості, недоліки, життєву позицію. Приймати інших – це робота над своєю особистістю, над своїм внутрішнім світом та переконаннями. Здатність приймати інших пов'язана з умінням особистості встановлювати та підтримувати соціальні контакти, мати переважно рівні відносини в робочій групі, з колегами, керівництвом, підлеглими. Встановлено, що 52,88% фахівцям з адаптивною моделлю копінг-поведінки притаманний високий рівень прийняття інших на противагу 30,77% робітників з дезадаптивною моделлю (результати достовірні на рівні $p \leq 0,01$) та 41,86% працівників з псевдоадаптивною моделлю копіngu. Також виявлено, що низький рівень прийняття інших притаманний лише 4,81% фахівців з адаптивною моделлю копіngu на противагу 24,61% робітників з дезадаптивною моделлю, при $p \leq 0,01$, а також 10,46% пенітенціаристів з псевдоадаптивною моделлю копінг-поведінки, на відміну від 3-ї групи, при $p \leq 0,01$.

Наступна низка достовірних розходжень була виявлена стосовно показника *емоційна комфортність*. Емоційна комфорт-

ність має суттєвий вплив на поведінку працівника в стресовій ситуації, оскільки дозволяє більш-менш впевнено відчувати себе навіть у складних, ризиконебезпечних ситуаціях. Емоційна комфортність визначає відносно рівний фон настрою фахівця, врівноваженість, психологічну стійкість та сприяє підвищенню рівня його стресостійкості. З'ясовано, що тільки 9,30% пенітенціаристів з дезадаптивною копінг-поведінкою схильні демонструвати високий рівень зазначеного показника, порівняно з 47,11% з адаптивною моделлю (при $p \leq 0,001$) та 48,84% з дезадаптивною моделлю (при $p \leq 0,001$). Емоційна некомфортність притаманна значно більшій кількості фахівців з дезадаптивним типом копінг-поведінки (49,23%), порівняно з 17,31% робітників з адаптивною моделлю копінгу та 15,12% працівників з псевдоадаптивною моделлю. В обох випадках результати достовірні на рівні $p \leq 0,01$.

Наступним компонентом соціально-психологічної адаптації виступає рівень інтернальності особистості. *Інтернальність* особистості відображає здатність людини брати на себе відповідальність за свої вчинки, поведінку, скоєні дії, прийняті рішення. Окрім цього, рівень інтернальності може свідчити про здатність фахівця до самоконтролю, регуляції своєї поведінки, у встановленні та підтримці міжособистісних відносин. Ця характеристика визначає рівень стресостійкості фахівця, особливості його поведінки в складних небезпечних ситуаціях. Інтернальність сприяє успішному подоланню стресу. З'ясовано, що найвищий рівень інтернальності зафіксовано у більшості працівників ДКВС з адаптивною моделлю стрес-долаючої поведінки (68,27%). Наступну сходинку займають фахівці, яким властива псевдоадаптивна копінг-поведінка (50,00%). Найменша кількість робітників з високим рівнем інтернальності відмічена в 3-ій групі з дезадаптивною копінг-поведінкою (29,23%). Результати достовірні на рівні $p \leq 0,01$. Логічним продовженням даної низки розходжень є найвищий показник низького рівня інтернальності у фахівців з дезадаптивною моделлю стрес-долаючої поведінки – 16,92% на противагу 6,73% працівників з адаптивною моделлю (при $p \leq 0,05$).

Відомо, що контроль над усім, що відбувається в житті, спрямовує людину, зобов'язує її чітко розуміти всі наслідки її дій. Інтернал знає про сильні й слабкі сторони своєї особистості, що є запорукою досягнення успіху й в професійній діяльності. Знання про свої переваги й недоліки фахівці ДКВС можуть уміло використати при вирішенні службових та життєвих труднощів та т. ін.

За шкалою *прагнення до домінування* встановлено, що високий рівень прагнення до домінування майже не притаманний фахівцям ДКВС з будь-якої групи (див. табл. 1). Оскільки діяльність фахівців пенітенціарної системи надзвичайно зарегламентована, вважаємо, що отримані показники є відображенням специфіки професійної діяльності пенітенціаристів. Середній рівень цього явища діагностовано у майже половини фахівців з псевдоадаптивною моделлю – 55,82% порівняно з 41,54% із дезадаптивною (при $p \leq 0,05$). Низький рівень переважно виявлено серед фахівців з адаптивною моделлю (36,54%) та дезадаптивною моделлю (41,54%), на противагу 22,09% робітників з псевдоадаптивною моделлю копінг-поведінки. Відмінності значущі на рівні $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$.

Останній компонент соціально-психологічної адаптації – *ескапізм*, який характеризує уникнення або відхід особистості від проблем. Цю складову можна порівняти з механізмом психологічного захисту особистості. Головною різницею між ними буде лише те, що явище ескапізму є більш усвідомленим та контрольованим особистістю.

Було встановлено, що достовірно більша кількість фахівців з дезадаптивною моделлю копіngu, порівняно зі своїми колегами, що обирають адаптивну поведінку в стресовій ситуації, схильна демонструвати високий рівень ескапізму (24,61% на противагу 11,54%, при $p \leq 0,05$). Середній рівень цього явища відмічається майже у 58,65% фахівців з 1-ї групи, 62,79% з 2-ї групи та 75,39% з 3-ї групи. Результати є значущими на рівні $p \leq 0,05$ при порівнянні 1 та 3 груп. Низький же рівень ескапізму зовсім не діагностується у пенітенціаристів з дезадаптивною моделлю копінг-поведінки, тобто в 3-й групі відсутні працівники, що не схильні уникати вирішення складних проблем. Майже 30% фахівців з адаптивною моделлю притаманний низький рівень уникання проблем та 20,93% працівників з псевдоадаптивною моделлю на противагу 0% 3-ї групи. Відмінності достовірні на рівні при $p \leq 0,001$.

Отже, отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що в цілому найвищий рівень соціально-психологічної адаптації відмічається в групі працівників Державної кримінально-виконавчої служби, для яких характерним є адаптивна модель поведінки у відповідь на дію стрес-чинників.

Наступним кроком було з'ясування представленості захисних механізмів в структурі особистості працівників ДКВС з різною моделлю стрес-долаючої поведінки. Дані представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Виразність механізмів психологічного захисту працівників
ДКВС з різними моделями копінг-поведінки**

№	Захисні механізми	1гр. (M±σ)	2гр. (M±σ)	3гр. (M±σ)	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
1.	Витіснення	2,79±1,31	4,46±2,02	4,18±1,83	2,57*	2,22*	0,35
2.	Регресія	4,43±2,98	5,54±1,85	7,73±3,38	1,15	2,59*	2,04*
3.	Заміщення	1,57±1,91	3,38±1,71	4,09±1,92	2,60*	3,26**	0,95
4.	Заперечення	5,64±1,73	5,15±1,67	5,27±3,13	0,74	0,37	0,11
5.	Проекція	8,79±3,40	9,15±2,54	8,27±2,97	0,31	0,39	0,78
6.	Компенсація	4,07±2,49	5,15±1,51	6,10±1,69	1,34	2,03*	0,93
7.	Гіперкомпенсація	3,64±2,30	3,62±2,02	3,45±0,82	0,03	0,25	0,24
8.	Раціоналізація	6,57±2,59	6,00±1,96	6,64±2,25	0,64	0,06	0,74

*p≤ 0,05; **p≤ 0,01

Згідно даних табл. 2, перша низка достовірних відмінностей спостерігається у виразності механізму захисту «*витіснення*» за показниками трьох досліджуваних груп. Найменший показник виразності захисного механізму «*витіснення*» було зафіксовано в групі фахівців з адаптивною моделлю копінг-поведінки, на відміну від працівників з псевдоадаптивною та дезадаптивними моделями поведінки в складних стресових ситуаціях ($t = 2,57$ та відповідно $t = 2,22$, в обох випадках $p \leq 0,05$). Отже, досліджувані 2-ї та 3-ї груп частіше, ніж колеги з адаптивною моделлю стрес-подолання, схильні до активного недопущення в сферу свідомого або усунення з неї болісних, суперечливих почуттів та спогадів, неприємних бажань та думок про виконання важких професійних завдань, що супроводжувались великою кількістю стрес-факторів та стали чинником виникнення в особистості негативних психічних станів. Можна припустити, що ці фахівці використовують такий захисний механізм при виникненні професійно-складних психотравмуючих ситуацій.

Витіснення вважається не тільки найефективнішим, а й найнебезпечнішим механізмом психологічного захисту. Відокремлення від Я, яке настає внаслідок ізоляції свідомості від усього перебігу інстинктивного та афективного життя, може повністю зруйнувати цілісність особистості. Слід зазначити, що складна життєва, професійна ситуація таким чином не вирішується, а подавлені емоції, імпульси та переживання проявляються (знаходять вихід) шляхом утворення невротичних симптомів.

Наступні достовірні відмінності зафіксовані у прояві захисного механізму «регресія». Регресія є формою психологічного захисту, що полягає у поверненні до інфантильних шаблів психічного розвитку та примітивних форм мислення, поведінки, в актуалізації колись успішних способів реагування в ситуаціях конфлікту, стресу, тривоги. Так найменший показник регресії виявлений у фахівців з адаптивною моделлю копінг-поведінки, середній – у працівників з псевдоадаптивною моделлю ($t = 2,59$, $p \leq 0,05$). Найвищий показник використання механізму «регресія» зафіксований у робітників з дезадаптивною моделлю стрес-долання та ($t = 2,04$, $p \leq 0,05$).

Наступний досліджений механізм психологічного захисту – «заміщення». Встановлено, що найменший показник використання психологічного захисту заміщення виявлено у фахівців з адаптивною моделлю копіngu, середній рівень – серед працівників з псевдоадаптивною моделлю поведінки в стресових ситуаціях, на відміну від 1-ї групи ($t = 2,60$, $p \leq 0,01$). Найвищий рівень зафіксований серед працівників ДКВС з дезадаптивною моделлю копінг-поведінки, на відміну від 1-ї групи ($t = 3,26$, $p \leq 0,05$). Отже, можна відмітити, що фахівці з дезадаптивною моделлю поведінки схильні переадресувати, як правило, негативні емоційні прояви на об'єкти, що є менш безпечними, ніж ті, що були джерелом виникнення зазначених емоцій. Отже, фахівці цієї групи можуть знімати емоційну напругу, але такий спосіб поведінки заважає реалізації поставленої мети та вирішенню конфліктних ситуацій. Найважливішим на цьому етапі для особистості є зняття внутрішньої напруги.

За показниками виразності механізмів психологічного захисту, таких як «заперечення», «проекція», «гіперкомпенсація» та «раціоналізація» достовірних відмінностей в трьох досліджуваних групах не було встановлено. Окремо хотілося б відзначити вищий середнього в усіх трьох групах показник за шкалою «проекція». Можна припустити, що оскільки досліджені працівники кримінально-виконавчої служби майже щодня спілкуються з представниками асоціального, кримінального середовища, то приписування власних неприйнятних свідомістю думок та відчуттів Іншому (провідному об'єкту професійної уваги та діяльності) має логічну, раціональну підставу.

Наступні достовірні розходження було відмічено у виразності показників захисного механізму «компенсація». Цей захисний механізм є найменш виразним в 1-й групі досліджуваних. Середній рівень зафіксований серед працівників з псевдоадаптивною моделлю копінг-поведінки. Найбільш виразна дія пси-

хологічного захисту «компенсація» виявлена серед працівників з дезадаптивною моделлю стрес-долання ($t = 2,03$, $p \leq 0,05$). Найчастіше така поведінка спостерігається при необхідності уникнення складної ситуації, що може викликати фрустрацію або для підвищення рівня власної самодостатності. Дія цього захисного механізму проявляється в спробах працівників знайти рівноцінну заміну реального чи уявного особистісного недоліку, «дефекту» іншою якістю, найчастіше за допомогою фантазування чи привласнення собі властивостей, якостей, гідності, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Часто це відбувається при необхідності уникнення конфлікту з цією особистістю, для підвищення почуття гідності, в якості захисту від комплексу неповноцінності. При цьому привласнені цінності, настанови та думки приймаються без критичного аналізу, й тому не стають частиною самої особистості.

Отже, на основі з отриманих даних можна сказати, що вони широко використовуються працівниками ДКВС. Водночас встановлена закономірність, згідно з якою найменш схильні до застосування захисних механізмів працівники з адаптивною моделлю копінг-поведінки, найбільш – псевдоадаптивною та дезадаптивною моделями стрес-долаючої поведінки. Виявлена закономірність діє лише для чотирьох захисних механізмів, стосовно інших – говорити про наявність певної закономірності не можна.

Висновки. 1. З'ясовано, що в цілому найвищий рівень соціально-психологічної адаптації відмічається в групі працівників ДКВС, для яких характерною є адаптивна модель стрес-долаючої поведінки, середній рівень – з псевдоадаптивною моделлю та незначний – з дезадаптивною моделлю поведінки у відповідь на дію стрес-факторів.

2. Встановлена закономірність, згідно з якою найменш схильні до застосування чотирьох механізмів психологічного захисту, зокрема витіснення, регресія, заміщення та компенсація – працівники ДКВС з адаптивною моделлю копінг-поведінки, помірно – з псевдоадаптивною моделлю, та найбільш – з дезадаптивною моделлю реагування в стресових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Набиуллина Р.Р. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом : учебно-методическое пособие / Р.Р. Набиуллина, И.В. Тухтарова. – Казань : КГМА, 2003. – 98 с.
2. Романова Е.С. Механизмы психологической защиты / Е.С. Романова, Л.Р. Гребенников. – Мытищи: Талант , 1996. – 144 с.

3. Сирота Н.А. Копинг–поведение и психопрофилактика психосоциальных расстройств у подростков / Н.А. Сирота, В.М. Ялтонский // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. – 1994. – № 1. – С. 63-74.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Nabiullina R.R. Mehanizmy psihologicheskoy zashhity i sovlodaniya so stressom : uchebno-metodicheskoe posobie / R.R. Nabibullina, I.V. Tuhtarova. – Kazan' : KGMA, 2003. – 98 s.
2. Romanova E.S. Mehanizmy psihologicheskoy zashhity / E.S. Romanova, L.R. Grebennikov. – Mytishhi: Talant , 1996. – 144 s.
3. Sirota H.A. Koping–povedenie i psihoprofilaktika psihosotsial'nyh rasstrojstv u podrostkov / H.A. Sirota, V.M. Jaltonskij // Obozrenie psihiatrii i medicinskoj psihologii. – 1994. – № 1. – S. 63-74.

A.Y. Levenets. Basic models of coping behaviour and mechanisms of psychological protection of employees of the State penal service. In this article the ratio of the two mechanisms of mental regulation of human behaviour of stress situations is examined: overcoming and psychological protections. Overcoming is defined as the deliberate course of unconscious psychological protection or conscious behavioural efforts to address externally-internal conflicts. The article is devoted to the analysis of the representation of the employees of the State penal service of three basic models of coping behaviour (adaptive, pseudonegative and desadaptive) and expressiveness of the functioning of the mechanisms of psychological protection for clarification features of socio-psychological adaptation of these specialists. The study revealed that specialists with an adaptive model of stress behaviour are inherent with high level of adaptation, self-acceptance, the acceptance of others, emotional comfort, internality. The employees with pseudonegative model of coping behaviour are defined with average level of adaptation, acceptance of others, the desire to dominate and escapism (propensity to avoid solving problems). Specialists with non-adaptable model response to stress are characterized by a medium level of adaptation, acceptance of others, internality and escapism, medium and low level of self-acceptance, the desire to dominate, emotional discomfort.

The rule was established according to which, the least likely to use four psychological defense mechanisms, such as exclusion, regression, substitution and compensation of employees of the State penal service with adaptive model of coping behaviour, moderately with pseudonegative model and the most-desadaptation model response in stressful situations.

Key words: coping strategies, mechanisms of psychological protection, adaptation, the employees of the State penal service, stress.

Отримано: 23.01.2014 р.